

FOUTE FANTASIEËN

Marjan Slob **FOUTE**
FANTASIEËN

Kleine filosofie van de ontvankelijkheid

LEMNISCAAT

© Marjan Slob, 2017

Herziene editie van *Foute fantasieën - De passie van Marjan Slob* (2007), met een nieuwe inleiding van de auteur

Omslagbeeld: 'Lizzy on Top of the World',
beeld uit *Pride and Prejudice* (2005)
Nederlandse rechten: Lemniscaat b.v.,
Rotterdam, 2017

ISBN 978 90 477 1002 8

NUR 730

Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, geluidsband of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Vormgeving: Marc Suvaal

Druk- en bindwerk: Wilco, Amersfoort

Dit boek is gedrukt op milieuvriendelijk, chloorvrij gebleekt en verouderingsbestendig papier en geproduceerd in de Benelux waardoor onnodig en milieuverontreinigend transport is vermeden.

Voor Rik, mijn wilde prins

‘There is no human being who having both
passions and thoughts does not think in
consequence of his passions...’

– George Eliot

‘Iets verdroomt zich in ons.’

– C.O. Jellema

INHOUD

Liefde is het filosofische hoofdthema

Inleiding bij de nieuwe editie 11

1 De vreemde fantasie van een feminist 19

2 De betekenis van de kus 31

3 Romantiek uit de supermarkt 51

4 Innerlijke bondage 69

5 Versnipperde vrouwen 83

6 Sterke armen 101

7 De sublieme man 113

8 Hopeloos romantisch 125

9 Onder hypnose 143

10 Ontvankelijkheid 163

Nawoord 181

Bronnen 183

LIEFDE IS HET FILOSOFISCHE HOOFDTHEMA

Tien jaren zijn verstreken sinds *Foute fantasieën* verscheen, en het waren tien woelige jaren voor de uitgevers van romantische fictie waarin de materiële bakens verzet werden. Tegelijkertijd denk ik dat de onderstroom onveranderd is gebleven. Nog steeds tonen romantische fantasieën onze intiemste preoccupaties, nog steeds zetten ze de toon voor de omgang tussen de seksen. Ik weet niet of we daar blij mee moeten zijn – maar voor mijn boek is het goed, want daardoor zijn de belangrijkste beweringen van *Foute fantasieën* onverminderd relevant voor het gevoelige debat over vrouwen, romantisch verlangen en feministische politiek.

Wat die woelige baren betreft: ooit was de romantische fictie-industrie zeer innovatief. De wijze waarop al die pulp-pockets indertijd werden geproduceerd voor de massa en in de markt werden gezet via ongebruikelijke kanalen (supermarkten, abonnementensystemen) schudde de manier van denken en doen binnen de statige uitgeefwereld flink door elkaar. Uitgeefmoloch Harlequin beleefde gouden tijden. Sinds begin deze eeuw staat de hele uitgeefwereld echter serieus onder druk door een nog veel grotere innovatie – de opkomst van internet als massamedium – en het lijkt wel alsof de romantische fictie daar extra veel last van ondervindt. Toen ik voor deze nieuwe editie nog eens nauwkeurig door de tekst ging, vond ik zelf alleen hoofdstuk 3 echt achterhaald: het hoofdstuk dat

ingaat op de materiële kant van romantische fictie. Dat is dan ook het enige hoofdstuk dat ik serieus heb aangepast.

Zeker, ook andere referenties zijn duidelijk verouderd. Zo zit mijn dochter niet meer op de buitenschoolse opvang, maar woont ze op kamers. Cisca Dresselhuys is al een tijdje met pensioen; jonge vrouwen schijnen haar naam niet eens meer te kennen. Heleen van Royen is op dit moment met haar hoofd vooral bij haar dementerende moeder, en het lingeriebedrijf van Marlies Dekkers beleefde een doorstart. Op dit moment zijn het eerder vrouwen als Linda Duits, Simone van Saarloos, Sylvana Simons, Rosanne Hertzberger en Sunny Bergman die de toon zetten in het feministische debat. En over tien jaar zullen zich vermoedelijk weer andere vrouwen hebben aangediend. Reden voor mij om de ‘oude’ namen niet krampachtig te vervangen door verse – stokjes worden nu eenmaal eindeloos doorgegeven, en gelukkig maar.

In de jaren na publicatie van *Foute fantasieën* deed zich een non-gebeurtenis voor die veel cultuurduiders niettemin overviel: het megasucces van de trilogie *Vijftig tinten grijs* van de Britse schrijfster E.L. James. Het eerste deel publiceerde James in 2011 zelf op internet. Uitgeverij Vintage zag dat die publicatie veel aandacht trok en kocht de rechten. Dat bleek een commerciële meesterzet: halverwege 2015 waren alleen al van het eerste deel wereldwijd 125 miljoen exemplaren verkocht. Dat jaar verscheen ook de eerste verfilming van het boek. Het was tekenend voor de nieuwe verhoudingen dat Harlequin de trend ditmaal *volgde*: een paar maanden na publicatie van het boek van E.L. James bracht Harlequin bij zijn digitale submerk Carina Press romannetjes uit met titels als *Bonds of Desire* en

Bonds of Courage, en HarperCollins Holland (waarin Harlequin inmiddels is opgegaan) kent nu de nieuwe lijn *Ontdek de 50 tinten van Harlequin: 'Spannend. Verboden. Verleidelijk.'*

Zelf heb ik nooit de lust gevoeld om *Vijftig tinten grijs* van kaft tot kaft te lezen, maar net als iedereen weet ik dat het verhaal draait om Anastasia Steele, een jonge vrouw die valt voor de oudere, superrijke en emotioneel moeilijk te duiden Christian Grey. Tot zover typisch Bouquet-materiaal, zou je zeggen – tot aan de heldinnaam Anastasia toe. Grey stelt Anastasia een contract voor: zij hebben seks en hij verwent haar in materieel opzicht, op voorwaarde dat hij haar mag onderwerpen aan sadomasochistische rollenspelen. Die SM-spelletjes doet de schrijfster gedetailleerd uit de doeken. Verder draait het boek om de vraag wat Anastasia nu eigenlijk denkt van, en voelt bij, dat contract tussen hen.

Critici waren verbijsterd. Hoe kan het nu dat dit volgens velen 'slecht geschreven' boek zo'n wereldhit is geworden? Wat bezielt al die vrouwelijke lezeressen? Als die critici de afgeloopen decennia wat meer hadden gelet op romantische fictie, dan waren ze niet zo verbaasd geweest. Dan hadden ze allang geweten dat schrijfkwaliteit er in dit genre niet zo toe doet. Veel belangrijker is de vraag of de romantische oerplot aansprekend uit de verf komt. En in *Vijftig tinten grijs* staan de poppetjes in ieder geval op de juiste plek – zij jong, ietwat naïef, met onverkende seksuele verlangens (Anastasia is maagd) en veel belang hechtend aan wat 'eerlijk' is. Hij ouder, veel rijker en (ogenschijnlijk) cynischer.

Nieuw aan *Vijftig tinten grijs*, en vanuit feministisch perspectief interessant, is niet zozeer de expliciete seks of het sadomasochistische karakter van James' werk. Die motieven

zijn al eerder vertoond in de romantische fictie – ik besprak ze tien jaar geleden al in *Foute fantasieën*. Nieuw is die expliciete notie van een *contract*. Want wat is dat eigenlijk voor een langdurig persoonlijk contract waarin een jonge vrouw, in ruil voor geld, geen kritiek mag hebben op alle mogelijke dingen die een man haar mag aandoen onder het mom van seksueel verlangen? Voor een felle feministe van de tweede golf, bijvoorbeeld Germaine Greer, is die vraag simpel: zo'n contract noemen we een huwelijk, dummy! Iemand als Greer zou zeggen dat *Vijftig tinten grijs* de dieptestructuur van het klassieke burgerlijk huwelijk blootleegt.

Vijftig jaar na dato zijn de juridische en zakelijke verhoudingen tussen de seksen (althans in de westerse wereld) gelukkig ingrijpend gewijzigd ten gunste van vrouwen. Maar emotionele en lichamelijke verhoudingen zijn nu eenmaal glibberig en meerduidig van aard, en daardoor heel wat moeilijker collectief te regelen, laat staan af te dwingen.

Het probleem waar de heldin in romantische fictie voor staat, is cultureel nog steeds niet verwerkt: 'Wat wil die aantrekkelijke man van mij, wat kan hij met me doen, en wat vind ik daarvan?' En maatschappelijk gezien is die vraag voor vrouwen wereldwijd onverminderd van levensbelang. Ja, ik denk echt dat romantische fictie een kwestie van geopolitieke proporties thematiseert. Nu zal er een element van toeval in zitten dat juist het werk van E.L. James zo'n hit werd, maar dat haar thematiek miljoenen vrouwen over de hele wereld aanspreekt, is vanuit die gedachtegang volstrekt logisch. Daarbij is het veelzeggend, en wat mij betreft ook hoopvol, dat Anastasia en Christian Grey in de trilogie voor en na de erotiek voortdurend schijnen te onderhandelen over dat

SM-contract. Heren van deze planeet, let op: de onderhandelingen zijn heropend!

‘Jonge feministen willen dat hun feminisme vers en beter is, omdat het anders niet nieuw en vernieuwend is,’ merkt Linda Duits op in haar *Dolle mythes: een frisse factcheck van feminisme toen en nu* (2017). Ik denk dat die wens psychologisch (en medialogisch) begrijpelijk is. Misschien zegt het veel over mij als ouder wordende vrouw, maar zelf zie ik inmiddels eigenlijk vooral veel continuïteit.

Het hedendaagse debat over wat nu ‘intersectionaliteit’ heet – de notie dat individuen onderdrukking ondervinden op grond van meerdere persoonlijke kenmerken die op elkaar inwerken – doet me toch echt sterk denken aan de verhitte gesprekken over ‘gelijkheid versus verschil’ die ik als student voerde en die ik in het hoofdstuk ‘Versnipperde vrouwen’ aanstip. Want als je stelt dat de verschillen in belichaamde werkelijkheid tussen mannen en vrouwen serieuze politieke en filosofische consequenties hebben, dan is het moeilijk in te zien waarom de resulterende versplintering van de werkelijkheid daar zou stoppen. Er zijn nog wel meer verschillen tussen mensen dan alleen die tussen man en vrouw – zoals leeftijd, etniciteit, seksuele voorkeur, gezondheid – en niemand kan jou dicteren welke van die verschillen in jouw leven het meeste politieke gewicht moeten krijgen. Dat bepaal jij zelf, op grond van jouw eigen persoonlijke ervaringen. Dat is de kern van identiteitspolitiek.

Hoe belangrijk ik het ook vind om naar al die verschillende verhalen te luisteren, toch heb ik mijn aarzelingen bij identiteitspolitiek. Niet alleen omdat inzoomen op verschillen tus-

sen mensen tot verdeeldheid leidt, terwijl je nu eenmaal massa nodig hebt om een politieke vuist te maken, maar ook omdat een stringente identiteitspolitiek mensen juist opsluit in hun hokje. Hoe te ontsnappen?

Daar is maar één antwoord op, en de lezeressen van romantische fictie kennen het: door lief te hebben. Liefde is de kracht die de gevangenis van de identiteitspolitiek kan doorbreken. Liefde kan je bevrijden uit je eigen bubbel. Want liefde is ‘het vermogen gevoelig te blijven voor wat je nog niet weet en nog niet kent, voor wat jou ontstijgt’, zoals ik in het slothoofdstuk ‘Ontvankelijkheid’ schrijf. Stiekem is liefde het filosofische hoofdthema van *Foute fantasieën*. Het boek gaat – zeker voor mij, op dit moment in mijn leven – over het fenomeen dat je werkelijk kunt vervloeien met wat je vreemd is, mits je je daar ontvankelijk voor betoont.

Als je geen liefde ervaart, dan laat je alleen toe wat al bij je gedachten en verwachtingen past. Liefde maakt je ontvankelijk voor die vreemde ander, voor het vreemde andere; je bent zelfs bereid je erdoor te laten transformeren. Liefde richt de blik naar buiten. De heldinnen van de romantische fictie oefenen zich in die grote daad van moed en vertrouwen, en ze nemen daarbij grote persoonlijke risico’s. Dat naakte gegeven maakt hen voor mij uiteindelijk tot echte heldinnen.

Tot mijn vreugde lijkt het thema liefde aan een opmars bezig te zijn in de hedendaagse filosofie. Vakmensen hebben nog een hele kluit aan dit onderwerp, want filosofisch gezien is zo’n proces van transformatie lastig te conceptualiseren. Tegelijkertijd betonen deze filosofen zich trouw aan de eerste impuls van hun roeping: filosofie is immers *liefde* voor de

wijsheid. Wat gebeurt er als je je aangetrokken voelt door iets wat je vermoedt, maar nog niet kent? Ik ben echt benieuwd naar wat een nieuw begrip van liefde de filosofie gaat brengen.

Zelf heb ik in de tien jaar na *Foute fantasieën* nauwelijks meer een Bouquetje gelezen. Het lijkt wel alsof ik deze specifieke fantasie heb opgebrand door dit boek te schrijven. Ik sta echter nog volop achter de inhoud – met misschien één verschil. Inmiddels denk ik dat ik de romantische liefde tien jaar geleden iets te veel presenteerde als een remmende kracht die de maatschappelijke orde conserveert ten nadele van vrouwen. Die behoudende kant is er zeker. Maar romantische liefde heeft ook een spirituele kant, en die ben ik alleen maar meer gaan waarderen. Als je liefhebt, vier je het mooie in de ander. En als je wordt liefgehad, kun je ook jezelf in een nieuw en beter licht zien. Liefde opent zo een nieuwe, gulle belevingswereld.

Het romantische verhaal maakt gevoelig voor het sublieme in die ander, of spiritueel vertaald: voor het Sublieme Andere. Alleen dankzij de gevoeligheid van de door liefde beroerde mens kan er iets groots en meeslepends gebeuren. Die ontvankelijkheid, dat fundamentele vertrouwen in het verrijkende van contact met het wezenlijk andere, is ook – en waarlijk – een kwestie van geopolitieke proporties. De heldinnen van de romantische fictie leven ons voor hoe je zo'n sprong in het diepe maakt.

Marjan Slob
Juli 2017

DE VREEMDE FANTASIE VAN EEN FEMINIST

Een paar keer per jaar voel ik het aankomen. Ik fiets naar huis en ik weet: straks kruip ik in bed met een boekje uit de Bouquetreeks. De gordijnen moeten dicht, de telefoon uit, ik moet weten dat ik alleen zal zijn. Dit is privé. Ik pak een boekje van de plank – ze staan ergens onderaan, weggemoffeld achter een rijtje serieuzere boeken. Ik sla het dekbed open en lees.

Ik lees en voel me verweken.

De woorden die dit bewerkstelligen zijn overbekend.

‘... de stof strakgespannen om zijn schouders...’

‘... ze voelde zich naakt onder zijn taxerende blik...’

‘... ze kon zijn krachtige, atletische passen nauwelijks bijhouden...’

‘... er ging een schok door haar heen toen zijn hand de hare toevallig aanraakte...’

‘... hij drukte zijn mond ferm op haar trillende lippen; zo kon ze niet protesteren...’

Het verhaal is ook overbekend. Er is altijd een jonge, wat naïeve vrouw die haars ondanks verliefd wordt op een krachtige, knappe, wereldse man. Vanaf het begin zijn er ‘elektrische’ krachten tussen de twee gaande, die de vrouw volkomen overrompelen en die haar nopen om haar kijk op haar leven grondig te veranderen. Voor de man lijkt dit anders te liggen. Hij is

succesvol, zowel in zaken als in seks; vrouwen staan voor hem in de rij. Er zijn tal van verwickelingen en misverstanden, er duiken andere, concurrerende vrouwen op die veel gewiekster zijn dan de hoofdpersoon, er zijn momenten van passie en van verwijdering. De heldin worstelt een boekje lang met de vraag of de man echt van haar houdt of ‘alleen maar’ op seks uit is, en uiteindelijk blijkt dat hij allebei wil. Ook hij weet niet wat hem overkomen is, fluistert hij op de laatste pagina’s. Eind goed al goed, trouwerij.

De vraag die ik wil onderzoeken is: Waarom wil ik dit eigenlijk lezen? Waarom vind ik het zo’n drie keer per jaar nodig om me onder te dompelen in dit roze universum en snel een stel ‘Bouquetjes’ achter elkaar tot me te nemen? Zeker, vermoedheid of een flinke verkoudheid maakt de kans op Bouquetzucht een stuk groter; ik ben althans vaak niet op mijn stralende best als ik me aan een romantisch verhaal overlever. Toch grijp ik niet naar de boekjes uit louter verlangen om even te ontsnappen aan het leven van alledag. Dat is een veel te simpele, veel te *onschuldige* voorstelling van zaken.

Het overgrote deel van de tijd ben ik een voorbeeldig geëmancipeerde vrouw. Ik werk als zelfstandige en verdien daarmee meestal meer geld dan mijn partner. Mijn dochter gaat een paar dagen naar de buitenschoolse opvang, want ik wil tijd hebben om mijn eigen plan te kunnen trekken. Leuke, maar enge opdrachten waarbij ik in het openbaar interview of modereer, neem ik vaak toch aan. ‘Kom op,’ zeg ik dan stoer tegen mezelf, ‘natuurlijk bestaat de kans dat je afgaat als een gieter, maar laat je daar niet door tegenhouden. Denk als een man en

zie het als een uitdaging. Dat glazen plafond, daar moeten vrouwen zelf wél een beetje op durven beuken.’

Want ik ben niet alleen geëmancipeerd, ik ben nog feministisch ook. Statistieken laten duidelijk zien dat vrouwen *grosso modo* minder macht, geld en persoonlijke vrijheid hebben dan mannen – waar ook ter wereld. De verklaringen daarvoor kunnen heel complex zijn, maar het oordeel over die situatie is volgens mij simpel: die deugt niet. Hier moet verandering in komen.

Tot zover hebben collega-feministen die ijveren voor maatschappelijke gelijkheid tussen mannen en vrouwen, zoals Cisca Dresselhuys, Neelie Kroes en Heleen Mees, weinig over me te mopperen, dunkt me.

Maar dan. Waarom heb ik het af en toe nodig om te zwelgen in fantasieën over mannen die een vrouw emotioneel en vaak ook fysiek overweldigen? Hoe moet ik dat Dresselhuys, Kroes en Mees uitleggen? Hoe moet ik dat mezelf uitleggen?

De filosoof in mij streeft naar een zo eenduidig, breed en coherent mogelijk begrip van de wereld – het eren van die drie criteria is een kwestie van wetenschappelijke zindelijkheid, zo heb ik geleerd. Ik ben een verschijnsel in die wereld, en dus wil ik me ook een zo coherent mogelijk beeld van mezelf vormen. Dat is belangrijk om op te merken, want een ander zou natuurlijk kunnen zeggen: ‘Wat is je probleem? Je politieke overtuiging over de positie van vrouwen is duidelijk, en in het openbaar leef je daar ook goeddeels naar. Zo af en toe geef je je over aan een fantasie die niet strookt met je politieke opvattingen. Nou en! Gun jezelf die foute fantasieën! En trouwens, het

is óók van politiek belang om lust en plezier hun rechtmatige plaats in een vrouwenleven te geven – zeker gezien de gewoonte van veel religies om een soort heilige drie-eenheid te smeden tussen vrouwen, seks en zonde.’

Dit is ongeveer de lijn van denken volgens welke die andere Heleen, Heleen van Royen, zich presenteert als een bevrijde vrouw. Samen met linteriekunstenares Marlies Dekkers roept ze me in haar boek en vanaf haar website op ‘stout’ te zijn en mijn seksuele fantasieën en avonturen met andere vrouwen te delen. Hoe meer ik mijn fantasieën gewoon maar de vrije loop laat, hoe bevrijder ik ben, suggereren Van Royen en Dekkers.

Ik snap denk ik wel waar de ‘stoute vrouwen’ op doelen; het heeft inderdaad iets bevrijdends om te erkennen dat fantasieën waardevol voor je zijn. Ik ben alleen bang dat de meeste van mijn fantasieën in politieke zin helemaal niet stout zijn, maar juist nogal traditioneel en conservatief – variaties op het thema ‘knappe wereldwijze man overrompelt onschuldige jonge vrouw’. In mijn dagelijks leven ben ik mijn fantasieën nu juist ver vooruit. Hoe gaan mijn fantasieën mij dan precies bevrijden?

In concreto: stel dat ik een knappe, wereldwijze man tegen het lijf loop die mij wel wil overrompelen, dan ga ik wellicht kopje onder in een zee van genot – maar mijn feministische politiek zou er bepaald op achteruitgaan. Wat ik aan bevrijde lust win, verlies ik aan politieke bevrijding.

Het is in feite nóg ingewikkelder, want dit veronderstelt nog dat ik met deze man louter genot zou ondervinden voor de prijs van wat blikshade aan mijn politieke overtuigingen. Ik denk dat het zo niet zal gaan. Zo ongecompliceerd is mijn

beleving van mijn *fantasie* namelijk al niet. Het valt niet te ontkennen dat ik op een bepaalde manier geniet van die fantasie van een romantische liefde tussen een jonge vrouw en een dominante man. Op zich gun ik mezelf dat genot – ik voel me niet schuldig over mijn plezier. Het punt is veeleer dat dit plezier niet onversneden en eenduidig is. Die vreemde erotisering van ongelijke machtsverhoudingen in romantische fictie staat me net zo goed tegen als dat zij me genot brengt. De feminist in mij wordt na een paar Bouquetjes ook lichtelijk misselijk. Dan vind ik er opeens geen lol meer aan en gaat het verhaal me zelfs tegenstaan. Fantasie en politiek blijken in mijn leven niet zo makkelijk te scheiden – zelfs niet als genot het oogmerk is.

Hoe kom ik in deze toestand tot een coherent begrip van mezelf? Het gaat me niet helpen om de bril van de klassieke gelijke-rechtenfeministen à la Heleen Mees op te zetten. Want als ik werkelijk voorstander ben van de gelijkwaardigheid van vrouwen en mannen, wat vind ik dan zo fijn aan die Bouquet-fantasieën? Ik denk dat feministen van dit slag maar op twee manieren op mijn confessie kunnen reageren: door te zwijgen, of door mijn volwassenheid in twijfel te trekken. Beide niet bepaald reacties waar ik me goed bij voel.

Anderzijds helpen de libertijnse genotsfeministen à la Heleen van Royen me ook niet echt. Waarom ben ik gehecht aan een verhaal dat ik op een bepaald niveau niet eens leuk vind? Hoe kan ik het als bevrijdend ervaren om me met huid en haar over te leveren aan een fantasie die me ook misselijk maakt? Ik denk dat libertijnse feministen maar op één manier op mij kunnen reageren: zeggen dat ik dan maar een andere fantasie moet kiezen, eentje waarbij ik geen dubbele gevoelens heb maar waar ik gewoon voluit van kan genieten.

Alsof het zo werkt.

Alsof het niet veeleer voelt alsof fantasieën jón kiezen.

Zo laten zowel gelijke-rechten- als genotsfeministen me op een bepaald vlak in de kou staan. Gelijke-rechtenfeministen omdat ze met hun legalistische en bestuurlijk geïnspireerde aanpak helemaal niets te zeggen lijken te hebben over fantasie, verbeelding, lust – al die zaken die zo belangrijk zijn voor hoe een geleefd vrouwenleven daadwerkelijk vóelt. Je diepste verlangens en fantasieën sturen – terecht – de koers die je in je leven vaart. Door alleen maar *maatschappelijke* dromen te erkennen, maken feministen van dit slag zich blind voor de binnenkant van het leven en kunnen ze het gedrag van veel vrouwen niet meer verklaren. ('Waarom nemen die hoopopgeleide jonge vrouwen genoeg met een deeltijdbaantje? Moeten we ze nou nóg een keer uitleggen dat ze op die manier geen carrière zullen maken?')

Mijn voorspelling is dat het nooit echt wat zal worden met het feminisme als het geen rekening houdt met de fantasieën die zich opdringen in het leven van vrouwen. Zonder ruimte voor fantasie is de focus te nauw, waardoor je het daadwerkelijke gedrag van vrouwen lang niet altijd kunt begrijpen. En het resulterende politieke programma is te schraal voor vrouwen om zich volledig te kunnen ontplooiën.

Genotsfeministen erkennen het belang van fantasie wel. Toch denk ik dat de hoop voor het feminisme ook niet uit deze hoek komt. Dit omdat deze stroming fantasie ten onrechte ziet als een pure, zuivere bron van plezier waar je verder geen vragen bij hoeft te stellen. Deze feministen doen alsof de relatie tussen fantasie en de buitenwereld een vorm van één-

richtingverkeer is. Fantasieën kunnen wel effecten hebben, waaronder politieke ('Leef je fantasieën uit en bevrijd jezelf'), maar een commentaar van de buitenwereld op de aard van die fantasieën is uitgesloten – taboe. Volgens mij is dit een onhoudbare gedachte.

Dit hele boek is te lezen als een onderzoek naar de wisselwerking tussen fantasie en het publieke domein. Doordat ik zoiets intiem als de privé-fantasieën van mensen aan commentaar ga blootstellen, zal ik waarschijnlijk een hoop weerstand oproepen ('Waar bemoeit ze zich mee!'). Daarom wil ik hier zeggen waarom ik vind dat ik dat toch kan maken.

Ware libertijnen stellen: fantaseren staat vrij. Van Royen en Dekkers doen het daarbij voorkomen alsof erotische fantasieën en erotische 'avonturen' vloeiend in elkaar overlopen – een wat primitieve voorstelling van zaken, maar hun verdiensten liggen dan ook niet zozeer op het theoretische vlak. Andere libertijnen zullen wel erkennen dat het zinnig is om verschil te maken tussen fantasie en werkelijkheid. Fantaseren over een verkrachting is immers iets heel anders dan werkelijk willen deelnemen aan een verkrachting, hetzij als 'dader', hetzij als 'slachtoffer'. Je wilt niet per se wat je fantaseert.

Zolang je je fantasieën voor jezelf houdt, is de fantasie een vrijplaats – dat vind ik ook. Je hoeft niet aan zelfcensuur te gaan doen. Maar uit de overtuiging dat fantaseren vrij staat, volgt nog niet dat fantasieën *onschuldig* zijn. Als je eerlijk bent, zul je het jezelf iets moeilijker moeten maken.

De fantasie beslaat weliswaar een ander domein dan de daad, maar er is wel degelijk grensverkeer tussen die twee domeinen. Fantasieën kleuren gedrag. Daarbij is geen sprake van